

Kriminalisering og moralpåvirkning i den næringsrettslige lovgivning.

Av universitetsstipendiat, cand. jur. VILHELM AUBERT.

Jeg skal i det følgende legge fram noen resultater av en liten rundspørring innen det private næringsliv i Oslo.¹⁾ Den tok sikte på å kartlegge endel næringsdrivendes innstilling til pris- og rasjoneringsbestemmelsene og til overtredelser av bestemmelsene. Vi står her overfor en storstilt kriminalisering av nye handlingsområder. Og relativt lite er kjent om denne kriminaliseringens almenpreventive eller moralbyggende effektivitet. Denne lille undersøkelse var blant annet et forsøk på å bringe større klarhet i hva som skjer når rettsregler, uten å kunne støtte seg til innarbeidete moraloppfatninger, prøver å regulere atferd på nye felter ved trussel om straff.

Den rettslige bakgrunn.

Den nyere økonomiske lovgivningen i Norge er vokst fram under presset fra en akutt krisesituasjon. Og den har sin politiske bakgrunn i et maktbalanseforhold mellom arbeiderbevegelsen og det private næringsliv. I en slik situasjon vil den praktiske politikk få en karakter som gir begge parter en kjensle av at deres interesser i noen grad er tilgodesett.

Tilsynelatende gir den økonomiske reguleringslovgivning svært ensidig konsesjoner til den ene part. Den gir uttrykk for at den økonomiske makt i stor utstrekning er ført over til staten og i siste omgang til velgerne. Det er blitt trukket opp retningslinjer for det økonomiske liv som på viktige punkter krever omvurderinger og omlegging av atferd hos næringslivets menn. Og rettsreglene er blitt belagt med kraftige sanksjoner, som på papiret stiller overtredelser av reguleringslovgivningen i klasse med tjuveri og underslag. På dette viset har en fått ytre, synbare tegn på at den økonomiske makt i siste instans ligger hos folket. Reguleringslovgivningen har fått den viktige funksjon å symbolisere oppfyllelsen av demokratiets krav også innenfor næringslivet.

Imidlertid er det meget som tyder på at reguleringslovgivningen slik den står på papiret og slik den blir håndhevet, er to forskjellige ting. Når det gjelder overtredelser av pris- og rasjo-

¹⁾ En mer utførlig redegjørelse foreligger i V. Aubert: «Priskontroll og rasjonering. En retts sosiologisk forstudie». Skrivemaskinstua, Oslo, 1950.

neringsbestemmelsene, er f. eks. fengselstraff et rent særsyn, skjønt loven hjemler opp til 3 års fengsel. Bøtene har også stort sett holdt seg på et lavt nivå, så lavt at det spørres om ikke straffetruksen almenpreventive effektivitet *ville bli skadet* hvis folk hadde mer eksakte kunnskaper om de vanlige straffereaksjonene. Sannsynligheten for at overtredelser skal bli oppdaget, er ikke særlig stor på dette området. Kontrollen byr på tekniske vansker og krever mye tid. Det er ikke lett å få teknisk og regnskapskyndig kontrollpersonale, som ikke identifiserer seg for sterkt med bransjen og som ikke ville bli budt bedre økonomiske kår i det private næringsliv enn i håndhevingsorganene. Pågående inspeksjon blir vel ofte hemmet av den »mistenktes« høye sosiale status og respektabilitet. Og disse momentene kan også spille inn i domstolenes avgjørelser i slike saker. Håndhevingen vanskeliggjøres ved at reguleringslovgivningen ikke svarer til innarbeidete moraloppfatninger hos publikum. Endelig er det ofte ingen personlig fornærmet til å anmelde saken og forfølge den videre.

Av disse og andre grunner har derfor bestemmelsene vært håndhevet med lempe. Forretningsmenn risikerer sjelden å få sitt navn i avisen om de vedtar en bot, og unngår derved den sosiale sanksjonen som ville ramme hardest. Fengsel kommer ikke på tale, bortsett fra rene unntakstilfelle. Og risikoen for overhodet å bli rammet av en straff er på mange felter minimal. En kan derfor si at de kravene til de næringsdrivende som det står en reell trussel bak, er atskillig mer beskjedne enn det går fram av lovverket. Innenfor de formelle krav som går ganske langt, har det utkrystallisert seg en gruppe av mer beskjedne normer som er belagt med alvorlige rettslige og moralske sanksjoner. Hvis forretningsmannen kan respektere disse, er han forøvrig på nokså trygg grunn.

Dette er da i korte trekk noe av den rettslige situasjon som danner den objektive bakgrunn for de personlige rettsoppfatninger vi finner innenfor næringslivet.

Undersøkelsen.

Det *utvalget* som ble intervjuet, var meget lite, ialt 72 næringsdrivende. Halvparten hørte hjemme i tekstilbransjen og halvparten i kolonialbransjen. I kolonialbransjen var bare detaljistene representert, i tekstilbransjen samtlige ledd i omsetningen. Det var et sannsynlighetsutvalg innen hver av de to gruppene. De to bransjene ble valt fordi priskontroll og rasjonering spiller en vesentlig rolle for dem begge, mens situasjonen for-

øvrig er nokså forskjellig. Det viste seg f. eks. at de næringsdrivende i kolonialbransjen hadde vært langt mer utsatt for inspeksjon enn deres kollegaer i tekstilbransjen. Våre intervjuobjekter i tekstilbransjen har større firmaer (målt i antall tilsatte), høyere utdanning og bedre økonomiske kår enn intervjuobjektene i kolonialbransjen. Disse motsetningene byr på muligheter for å studere samspillet mellom ytre vilkår og subjektive innstillinger. De er også såpass store at de felles-trekk i innstillinger som fins i begge våre grupper, kanskje kan generaliseres som typiske for en noe større krets av næringsdrivende.

Rundspørningen foregikk i sommermånedene 1949. Et spørreskjema med 32 hovedspørsmål ble konstruert og spørsmålene forelagt intervjuobjektene i samtaleform. Svarene ble skrevet ned mest mulig ordrett. Det var ingen faste svaralternativer knyttet til spørsmålene. Intervjuene varte ca. 1 times tid. 10 % av de vi henvendte oss til, avslo å la seg spørre ut. Forøvrig ble vi møtt med stor velvilje og interesse.

Oppfatninger om overtredelser av pris- og rasjoneringsforskriftene.

Det som først og fremst preger disse oppfatningene, er deres *ambivalente* innhold. Intervjuobjektene synes på samme tid å være tiltrukket og frastøtt av lovovertredselsene på dette området. Det kommer klart til syne gjennom intervjuobjektene angivelse av egenskaper som de forbinder med de overtredselsene som finner sted. Disse oppfatningene er resultatet av en psykologisk utvelgingsprosess hos hver enkelt, hvor bare visse deler av den objektive virkelighet er representert og ofte i en fordreiet skikkelse. Nå viser det seg at en stor del av oppfatningene er valt ut slik at overtredselsene blir forenlig med den næringsdrivendes verdssystem. Men det viser seg også at en del oppfatninger har et innhold som gjør overtredselsene helt uforenlig med hans verdssystem og får ham til å fordømme dem skarpt.

For å forstå denne *ambivalente* innstillingen, må vi sette den i samband med den ytre sosiale situasjonen som intervjuobjektene befinner seg i. Denne situasjonen byr på store muligheter for konflikt mellom to lojalitetskjenner og to tilsvarende norm-systemer. På den ene siden er de næringsdrivende medlemmer av nasjonen og oppfatter seg som gode borgere av denne. Og som sådanne føler de seg forpliktet til å respektere de lover som blir gitt og fordømme lovbrudd. I intervjuene kommer det klart frem at den generelle lovlydigheten er et vesentlig ledd i den

enkeltes verdisystem. Men på den annen side er intervjuobjektene også medlemmer av forretningsstanden. Som forretningsmenn har de vennet seg til å tro på en liberalistisk samfunnsøkonomi. Ut fra det normsystemet som er bygget opp omkring den fri konkurranse og det private initiativ, er priskontroll og rasjonerings forkastelig. Slike tiltak kan i høyden tolereres som rent midlertidige forføyninger. Stort sett er det derfor ingen moralske oppfatninger som kan stimulere oppslutningen om disse rettsreglenes *innhold*.

I en konfliktsituasjon av denne art var flere løsninger tenkelig. Loyaliteten overfor fellesskapet, d. v. s.: lovligheten, kunne helt få overtaket. Resultatet ville bli en fordømmelse av enhver lovovertrødelse, rett og slett fordi den er en lovovertrødelse. En annen mulighet består i å rettferdiggjøre *enhver* handling som ikke støter an mot god forretningsmoral i frikonkurransens ånd, uansett om den medfører lovbrudd eller ikke. Et tredje alternativ består i at begge de to normsystemene, liberalismens og lovlighetens, fortsetter å leve side om side i den enkeltes forestillingsverden uten at ett av dem blir helt dominerende. Og det er nettopp dette siste alternativet som ser ut til å passe på svært mange av våre intervjuobjekter. På den ene siden hevder de kravet om lovlighet in abstracto og fordømmer lovovertrødelse rent generelt. På den andre siden rettferdiggjør eller bortforklarer de en rekke spesielle typer av lovovertrødelse. Ut fra sitt eget verdisystem har den enkelte næringsdrivende omdannet lovens overtrødelsesbegrep og skapt sitt eget som er snevrere enn lovens. Inn i dette snevrere overtrødelsesbegrepet putter intervjuobjektene alle de overtrødelsene av pris- og rasjoneringsforskriftene som de finner usympatiske og fordømmer disse på det skarpeste. Men utenfor disse moralsk forkastelige overtrødelsene ligger de handlingstyper som ikke er »virkelige forbrytelser« trass i at de åpenbart er straffbare ifølge loven. På dette viset kan de næringsdrivende tilfredsstille sitt krav til seg sjøl om å være lovlige, forbrytellesfordømmende borgere samtidig med at de kan opprettholde sitt liberalistiske verdisystem og, innen visse grenser, handle ut fra økonomiske egeninteresser.

Vi skal nedenfor sitere endel uttalelser som illustrerer hvilke momenter som bestemmer hvor grensen mellom de »virkelige forbrytelser« og de andre overtrødelsene går:

Unnskyldende momenter.

Arsaken til overtrødelse ligger i egenskaper ved bestemmelsene:

«Lovene må være slik at de kan holdes. Det står i skriften: «og de ga lover som var fordervelige for folket».»

«De er nødt til å overtre. Det er for mange forskrifter, 3080 forordninger».

«Kontrollen demoraliserer voldsomt, det fabrikerer kjeltringer. Det er så masse bestemmelser som er unødige. Da blir folk rett og slett forbanna. Og det er klart at man alltid kan finne et smutthull. Man blir forbannet over at det er unødig og gjør så et trick».

Overtredelelene er bagateller.

«Overtredelelene er bare bagateller, misforståelser; det er feil, man kan jo ikke følge med i alle detaljer. Og det er helst bagateller som kontrollen hefter seg ved. Det er ikke noe sted så nøye kontroll som i matvarer, for der kan de bestemme feilen på øret».

«Jeg er meget rettlinjert selv, opponerer alltid når noe ikke er korrekt, man kan jo ikke forsvare en overtredelelse. Er den ubevisst så er det bagateller. Jeg sier til kontrollen at jeg kanskje har tatt et øre for mye, men ikke for å berike meg».

Legitime økonomiske hensyn som årsak til overtredelelene.

«Når jeg ikke kan selge til fastsatt pris uten tap, så er det all right å overtre».

«Man må først og fremst tenke på sin fortjeneste. Det er det første hensynet. Kan det kombineres med bestemmelse, så er det bra. Elers så må mannen leve først og fremst».

Hensynet til forbrukerne, forbrukernes interesse. Unnskyldende.

«Rasjoneringsovertredelelene er for å hjelpe folk, for ikke å stille seg vrien i denne ellers så vanskelige tiden. Kan'ke være alt for pir-kete. Hvis ikke myndighetene gjør oss litt rommeligere, så gjør vi oss uvenner med folk. Fryktelig å la folk gå hardt og kaldt, særlig dette med løse merker ulovligheten. Ialfall stemplete merker burde være all right».

«Ja, en overtredelelse er en overtredelelse, enten den er av den ene eller den andre arten. — Kanskje det er mindre ille når det er for å hjelpe folk i nød. Mange som hjalp dem som kom hjem fra krigsfangenskap».

«Det kommer an på arten av overtredelelse. Hvis det er en familie med mange barn og lite merker og vedkommende skal ha noe det er nok av, så er det ikke noe galt i å la dem få det».

Overtredelelene skyldes «uvitenhet», e.l.

«Prisreguleringen skal en holde seg til så godt en kan. Men feilkalkulasjoner skal ikke bli straffet. Det blir ikke så meget at det har noe å si. Og jeg tror kontrollen da ser lettere på det nå enn før».

«Er det en bestemmelse så er den til for å overholdes, er det en uforskyldt overtredelelse så er det noe annet, bestemmelse er så innviklete».

«Overtredelelene skyldes rene uhellet».

Overtredelelene henger sammen med prinsipiell uvilje mot systemet.

«Overtredelelene skyldes at de er gjerne på alle bestemmelser og hele systemet. De vil være sine egne herrer».

«Nei, absolutt ikke. Når man ikke er enig i et system og vet at 60%

er imot de lovene som disse svinepelsene lager, så er det ingen forbrytelse. Noe annet med tyveri som er anerkjent forbrytelse».

Fordømmelsesverdige momenter.

Hensynet til forbrukerne. Fordømmende.

«Prisovertrødelse blir jo en slags bedrageri, av kundene. Hvis en tar samme pris for dårligere kvalitet — — —».

«Ja, personlig så syns jeg ikke overtrødelsene av prisbestemmelsene bør foregå. Synes det er skammelig. Nu som folk har så vondt for å kjøpe. Prisene på tekstiler er tre ganger det de var før krigen. En hvilken som helst funksjonær som kjøper en dress, må betale tre ganger mer enn før krigen. De får dårlig vare attpå. Det er skammelig å overtre. For de tjener godt».

Det er outsiders (kjeltringer o.l.) som overtrer.

«Det er løse selgere som har skaffet seg en vare, som ikke har noen bakgrunn som overtrer. De selger ikke for noe firma eller grossist. Det kommer ofte slike folk i forretningen. (På spørsmål om hva slags folk): Ofte bra antrukket. De har kanskje vært betjening i forretninger før».

«Det er den slags som dukker opp under høykonjunktur og ikke har noe med bransjen å gjøre og faller fra senere, som overtrer, rene døgnfluer. De har et annet formål: å utnytte konjunktorene i dag. Eldre firmaer vil eksistere så vel i oppgang som i nedgang».

«De som overtrer er folk som ikke har vært i bransjen, som er kommet til under krigen, kjøpt seg en forretning for å ha den i øyeblikket, ikke som en fremtidig levevei».

«Det er sånne som er moralsk defekte som overtrer. Tror det er små, nye outsiders, ikke gamle kjente. Det er slike som alltid dukker opp under slike forhold».

«Jeg kan ikke si det. Der hvor det har vært overtrødelsene, har det jo vært outsiders som har vært ute. Men det er ingen regel uten unntagelse. Som regel er det nye folk eller folk som ikke er i bransjen i det hele tatt».

Overtrødelsene henger sammen med pengebegjær (vinningsmotivet).

«Det kommer helt an på graden — å overløte et merke til en som trenger det bedre, er ikke noe galt. Å benytte seg av det for vinnings skyld er forkastelig».

«Pengebegjær, det kan'ke være annet som får folk til å overtre».

Overtrødelsene er store av omfang.

«Selvfølgelig er det kriminelle tilfelle blant forretningene også. Jeg vet om en forretning som solte hele sukkerpartiet sitt f.eks. Det er i klasse med kriminelle forbrytelser. Men ellers ikke».

Myndighetene overtrer.

«Det er blitt skarpere kontroll enn det har vært, flere inspektører til å kontrollere oss kjøpmenn. De mener det er hos oss feilen ligger. Men det viser seg jo at det er i departementet at det svindles. Lagt sammen alt som blir svindlet bort slik, så er det mer enn vi sparer ved å ha kontrollen».

«Tilfellene ved rasjoneringskontoret har vært de største synderne. Da er det jo for å berike seg selv».

Det fremgår av denne undersøkelsen at det er en utbredt tilbøyelighet blant forretningsfolk til å sette et skarpt skille mellom ihvertfall visse overtredelser av pris og rasjoneringsbestemmelsene på den ene siden og »vanlige« kriminelle forbrytelser (underslag, tjueri, o. l.) på den annen side. Oppfatningene av overtredelsene, unnskyldningene etc., peker i retning av et slikt skille. Svarene på et direkte spørsmål om intervjuobjektet »mener en kan se på disse overtredelsene på samme måte som en ser på forbrytelser som tjueri, underslag, o. l.« bekrefter dette inntrykket. Bare 7 intervjuobjekter svarte ja på dette spørsmålet, mens 45 svarte ukvalifisert nei. 18 mente at pris- og rasjeringsovertredelser under visse betingelser måtte stilles på linje med vanlige forbrytelser.

Noen illustrerende svar på dette spørsmålet.

«Absolutt ikke, de er høyst forskjellige..... Dette er en krisebestemmelse. Det er ingen overlagt forbrytelse. Moralen er på et høyere trinn når det gjelder pris enn tyveri. Reguleringsovertredelser er meget bedre moralsk enn tyveri».

«Nei, det har ikke noe med forbrytelse å gjøre. Det er på samme måte som med en mann som parkerer ulovlig».

«Nei, kan ikke si det..... Disse bestemmelsene er kriseforanstaltninger. De skal ikke være permanente. Mye kjedeligere å få en bot for underslag av andres midler enn for overtredelser av disse tingene. Men en skal jo følge bestemmelsene. De må jo kalles kriseforanstaltninger, de må jo sies å være tidsbestemt».

«Nei, det er stor forskjell. Tyveri er gement. Dette ligger ikke på samme stadium. Den som gjør det vil ha renere samvittighet om det er en prisovertredelse. Det er ikke det samme som å gå opp og stjele en ting».

«Nei, nei, absolutt ikke. En forbrytelse er tyvaktig. Her kan det være at det er at en er for mild, ikke har oversikt, — og det skyldes ikke han selv, plutselig kan han sitte der, og så —».

Disse illustrasjonene kan vi tolke som symptomer på de psykologiske mekanismer intervjuobjektene bruker for å beskytte sine gamle innstillinger og oppfatninger i nye omgivelser. Ethvert menneskes verdisystem har en treghet; det gjør motstand mot forandring. Når nye påvirkninger dukker op og reiser krav om revisjon av tidligere innstillinger og oppfatninger, vil individet verge seg ved å velge ut de påvirkningene som passer med disse og bare »se« dem. Andre erfaringer filtreres vekk hvis ikke det ytre presset fra kjensgjerningene er sterkt nok.

Grovt sagt er det to metoder som blir brukt som vern mot oppfatninger av pris- og rasjeringsovertredelsene som ville kreve en revisjon av de næringsdrivendes tradisjonelle innstillinger. Den ene består i en perseptuell utvelgelse av overtredelser

som intervjuobjektet selv kunne tenke seg å begå, og som så oppfattes utstyrt med en del unnskyldende kjennetegn. Den andre består i en perseptuell utvelgelse av overtredelser som ligger en selv fjernt, og som så blir fordømt skarpt. Vi står her ofte overfor et dilemma: Enten identifiserer den næringsdrivende seg med den straffende myndighet og fordømmer overtredelsen, men ser til gjengjeld ikke forbindelsen med sin egen atferd; eller han ser denne forbindelsen, men er istand til å rettferdiggjøre overtredelsen.

Disse forholdene spiller mindre rolle for straffens rent avskrekkende virkning. Men muligheten for å skape effektive straffetrusler på den økonomiske lovgivningens område er, som vi har sett (s. 2), begrenset. Uten at »private« moralske hemninger blir bygget opp, vil lovlydigheten innen dette feltet aldri bli særlig stor. Derfor er en grundigere kartlegging av de psykologiske trekk som ble nevnt ovenfor, av ganske stor praktisk betydning. Det er dessuten trekk som spiller en rolle ved straffens moralbyggende virkning på alle områder, selvom den praktiske betydningen kan variere fra felt til felt.

Uoverensstemmelsene mellom lovgivningens krav på den ene siden og håndhevingen samt private rettsoppfatninger på den annen side har vakt bekymring hos mange. Blant enkelte straffere-ttsteoretikere kan en spore en engstelse for at ineffektiv håndheving av — eller liten moralsk oppslutning om — en bestemmelse kan virke demoraliserende og føre til en mer omfattende svekkelse av lovlydigheten, eventuelt også på andre felter.¹⁾

På et mer praktisk plan ble det hevdet av enkelte at offentliggjøringen av et stort antall (titusener) rasjoneringsovertredelser i byggevirksomheten ville bryte ned den alminnelige lovlydighet. I vårt materiale som ble samlet inn umiddelbart etter denne »skandalen«, kunne vi ikke merke at den hadde spilt noen rolle. Det svarer også til vår oppfatning av den dobbeltheten en ofte finner in individets innstilling til rettsregler og lovovertrædelse. »Den alminnelige lovlydighet« er et sett av oppfatninger og innstillinger som er tømret sammen gjennom lang tids erfaringer og underbygget av vesentlige behov og gruppeidentifikasjoner. Oppfatningen av en enkelt overtredelse er en mer ustabil og midlertidig struktur. Støter de to sammen, så er det oppfatningen av den enkelte overtredelse som vil bli nøytralisert — som

¹⁾ Se Johs. Andenæs: Strafferettens alminnelige del I, 1949, s. 52. A. V. Lundstedt: Föreläsningar över valda delar av obligationsrätten, s. 24—25. Ivar Agge: Studier över det straffrättsliga reaktionssystemet I, s. 106.

regel. Svært ofte ved at den blir bortforklart, som noe som ikke har å gjøre med »virkelige forbrytelser«. »Den alminnelige lovydighet« kan være like fast forankret selvom både håndhevingens ineffektivitet og moraloppfatningenes avvikende karakter på enkelte områder synes å arbeide i motsatt retning.

»White-collar crime«.

De lovovertrædelsene som beskjeftiger oss her, er for det meste typiske »white-collar crimes«. Den kjente amerikanske kriminologen Sutherland definerer disse som »forbrytelser begått under yrkesutøvelsen av respektable personer med høy sosial status.«¹⁾ Han har også levert en del hypoteser om og karakteristikk av »hvitsnippforbrytelsene« som har en viss relevans for vårt materiale. Sutherland fastslår at det foreligger en vesentlig ulikhet mellom overtredelser av den økonomiske reguleringslovgivningen og andre forbrytelser. »Den viktigste ulikheten ligger i lovovertrædernes oppfatning av seg selv og almenhetens oppfatning av dem. Den profesjonelle tjuv oppfatter seg selv som en tjuv og blir også oppfattet slik av almenheten. Siden han ikke har noe ønske om at stå høyt i det alminnelige omdømme, er han stolt av sitt ry som forbryter. Forretningsmannen, på den annen side, tenker på seg selv som en respektabel borger og blir også, stort sett, betraktet slik av almenheten . . . Selv når de næringsdrivende bryter lovene, oppfatter de seg ikke som forbrytere.«²⁾

Sutherland finner forklaringen på denne rettsoppfatningen blant de næringsdrivende i to forhold, som også synes å gi endel av forklaringen på innstillingene i vårt materiale. Det er på den ene siden de tekniske vansker ved håndhevingen av den økonomiske lovgivningen,³⁾ og på den annen side at det ikke er noen klar opposisjon mot forretningsmannens rettsstridige atferd fra hele det lovlydige publikums side og ikke noen helt utvetydig fordømmelse fra administrasjonen.⁴⁾

Sutherland insisterer ut fra en rent legal definisjon på å kalle overtredelser av den økonomiske lovgivningen *forbrytelser*. Ut fra denne i og for seg fullt berettigete språkbruken kommer han til en vidtrekkende konklusjon. »Det er klart at hypotesen om at forbrytelser skyldes personlig og sosial patologi, ikke passer på »hvitsnippforbrytelser«. Og hvis patologiske forhold ikke forklarer disse forbrytelsene, så er de ikke vesentlige faktorer for

¹⁾ Edwin H. Sutherland: White Collar Crime. Bloomington. 1949. s. 9.

²⁾ L.c. s. 221—222.

³⁾ L.c. s. 254.

⁴⁾ L.c. s. 266.

forbrytelser overhodet«. For Sutherland er dette opptakten til en annen universalforklaring på forbrytelser, nemlig »differential association«.¹⁾ For oss synes det rimeligere å slutte at det ikke lønner seg å søke etter *ett* forklaringsprinsipp for *alle* forbrytelser, og at generelle hypoteser om årsaker til forbrytelser — uten spesifikasjon av *hvilke* forbrytelser — er temmelig ufruktbare.

Sutherlands synspunkter fører over i et generelt spørsmål om sammenhengen mellom et samfunns statussystem og dets strafferett. Straffebudene på den økonomiske lovgivningens område har i uvanlig høy grad en brodd mot individer med høy sosial status. Der ligger sannsynligvis den viktigste grunnen til at de ikke har større »moralbyggende virkning«. Hos de fleste er det en tilbøyelighet til å forbinde forbrytelse og straff med lav sosial status. Ethvert samfunn har alltid vært organisert — blant annet gjennom straffelovgivning — til beskyttelse for de som har hatt makten og høy sosial status mot de som har hatt lav sosial status. Dette er selve kjernen i det forhold at en ikke kan finne noe samfunn uten en hierarkisk oppbygning, og er igrunnen bare en annen måte å si dette på. Når først den hierarkiske strukturen i samfunnet er gitt, er det en rekke faktorer som alle trekker i retning av en nær forbindelse mellom lav sosial status og forbrytelse og straff. Det er f. eks. de som har minst status som har mest å vinne og minst å tape ved å sette seg ut over de straffebudene som beskytter de mer velstiltes rettigheter. Og det er blant grupper med lav status en finner individer med liten utdannelse og liten makt og tilsvarende liten evne til å unngå å bli oppdaget eller å unndra seg straff, hvis de først begår en forbrytelse.

Når vi idag finner en ganske utstrakt kriminalisering av handlinger begått av folk med høy status, er det et symptom på strukturelle særtrekk ved endel moderne samfunn hvor vi ikke lenger finner et enkelt status-hierarki, men flere side om side. Eller vi kan også se det som symptom på at vi befinner oss i en overgangsfase fra ett hierarkisk system til et nytt. Studier af straffens sosiale funksjon i en slik overgangstilstand gir derfor ikke bare bidrag til penologien, men også til den generelle sosiologiske utforskning av samfunnsstrukturer.

Vilhelm Aubert.

¹⁾ L.c. s. 266. Se også Sutherland: Principles of Criminology. 4. utg. 1947 s. 6—9.